

Janusz Wrona

Dzieje Sejmu Polski Ludowej 1944 - 1984

Rocznik Lubelski 27-28, 322-326

1985-1986

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

II Rzeczypospolitej” w obradach konferencji umożliwiło odbycie kolejnego roboczego posiedzenia, na którym dokonano bilansu przeprowadzonych badań oraz sprecyzowano zadania na najbliższe półrocze.

Teksty wyżej wzmiankowanych wystąpień ukazały się drukiem w 1986 r. nakładem Wydawnictwa Centralnego Ośrodka Metodycznego Studiów Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.

Andrzej Stępnik

DZIEJE SEJMU POLSKI LUDOWEJ 1944—1984

W dniach 16 i 17 marca 1984 r. w Lublinie w gmachu Lubelskiego Towarzystwa Naukowego odbyła się sesja naukowa „Sejm Polski Ludowej 1944—1984”. Współorganizatorami spotkania byli: Komitet Organizacyjny Muzeum Sejmu Polskiego i Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Sesja lubelska kończyła cykl spotkań poświęconych dziejom polskiego parlamentaryzmu. Poprzednie odbyły się w Poznaniu (parlamentaryzm staropolski), Krakowie (parlamentaryzm na ziemiach polskich w okresie porobiorowym) i Warszawie (parlamentaryzm II Rzeczypospolitej). W obradach lubelskich uczestniczyli przedstawiciele ośrodków naukowych z Warszawy, Krakowa, Lublina, Poznania, Torunia, Gdańska, Katowic i Łodzi.

Spotkanie otworzył przewodniczący Komitetu Organizacyjnego Muzeum Sejmu Polskiego poseł prof. dr hab. Jarema Maciszewski. Przypomniał on o inicjatywie powołania MSP i dotychczasowych badaniach prowadzonych nad polskim parlamentaryzmem. Główna rola w opracowaniu koncepcji takiej placówki przypadła ludziom nauki, którzy zajmują się problematyką sejmu. Sesja w Lublinie zamyka ramy chronologiczne prowadzonych w tej dziedzinie badań.

W imieniu gospodarczy głos zabrał dyrektor Instytutu Historii UMCS prof. dr hab. Zygmunt Mańkowski, który powitał licznie zebranych uczestników i gości z przedstawicielami władz społeczno-politycznych województwa oraz grupę byłych i obecnych posłów z regionu lubelskiego.

Pozdrowienia i podziękowania za przygotowanie sesji w Lublinie — w imieniu Prezydium Sejmu — przekazał wicemarszałek prof. dr hab. Jerzy Ozdowski. Przypominając odbyte dotychczas spotkania naukowe, mówca stwierdził m. in. „[...] ich doniosłym zadaniem było wypracowanie w toku swobodnej dyskusji w miarę wspólnego poglądu na historię polskiego parlamentaryzmu. Z wielką wnikliwością i pełnym obiektywizmem formułowano podstawowe prawdy dotyczące rozwoju organów politycznej reprezentacji, najpierw stanowych, a później narodowych, przy czym i referenci, i dyskutanci dążyli nie tylko do ustalenia faktów, ale i do wykrycia zależności między nimi, a także do ukazania powtarzalnych tendencji”. W toku swej wypowiedzi prof. Ozdowski przypomniał rolę, jaką w 40-leciu PRL odegrała Krajowa Rada Narodowa i Sejm. Nawiązał także do spotkania Prezydium Sejmu z Prezydium Polskiej Akademii Nauk, które było potwierdzeniem stałej współpracy środowisk naukowych z Izbą Sejmową, ułatwiającą parlamentowi działalność ustawodawczą, uchwałodawczą i kontrolę.

Kolejni mówcy: rektor UMCS prof. dr hab. Józef Szymański i prof. Leon Kuroski, przekazali uczestnikom obrad życzenia i pozdrowienia od władz Uniwersytetu i nieobecnego wicemarszałka KRN Stanisława Szwalbego.

Dwudniowym obradom lubelskiej sesji przewodniczyli kolejno: prof. dr hab. Zygmunta Mańkowski (UMCS), prof. dr hab. Witold Zakrzewski (UJ) i prof. dr hab. Marian Rybicki (PAN). Wygłoszono 5 referatów, wokół których koncentrowała się dyskusja.

Jako pierwszy wystąpił prof. dr hab. Andrzej Burda (UMCS), który przedstawił referat pt. „Rola polityczno-ustrojowa KRN oraz jej dziedzictwo historyczne”. Przedstawiając genezę KRN, referent zwrócił uwagę na zmiany polityczne, jakie dokonały się w społeczeństwie polskim w następstwie klęski wrześniowej. Nowa koncepcja polityczna polskiej państwowości przedstawiona przez PPR obejmowała trzy elementy: zwrot w stosunkach ze Związkiem Radzieckim, powrót nad Odrę i Nysę i przebudowa ustroju społecznego. Przed 40 laty dla znacznej części społeczeństwa była to „chimera zrodzona w obłoku pobożnych życzeń i niewczesnych urojeń historyzoficznych”. Następnie referent krótko omówił zasady funkcjonowania KRN. Opierały się one na modelu i doświadczeniach okresu przedwojennego. Jednakże ramowość regulaminu obrad i uprawnienia przewodniczącego do jego interpretacji zostawiały dużo miejsca dla nowych rozwiązań praktycznych.

Drugi referat wygłosił prof. dr hab. Marian Rybicki (PAN) „Sejm Ustawodawczy RP 1947—1952”. Autor wskazał na istnienie dwóch odrębnych okresów w działalności SU, przedzielonych cezurą lat 1948/1949. Wyznacza ona termin pierwszego zwrotu politycznego w Polsce Ludowej, który w dziedzinie polityczno-ustrojowej doprowadził do odrzucenia tezy o istotnej roli sejmu w państwie oraz krytyki rozwoju różnych form działalności parlamentarnej. W rezultacie m. in. odrzucono głoszony jeszcze w 1947 r. przez PPS postulat instytucjonalnego zagwarantowania praw i wolności obywatelskich przy pomocy instrumentów kontroli parlamentarnej. W dziedzinie społeczno-gospodarczej krytyka objęła tendencje rozbudowy sektora spółdzielczego, który systematycznie ograniczano. Referent zasygnalizował również pojawienie się kolejnych ustaw przygotowujących regulacje prawno-ustrojowe, jakie ostatecznie znalazły się w Konstytucji, a więc: ustawy z 20 marca o radach narodowych; o Prokuraturze RP i modyfikacje dotyczące pozycji NIK. Oceniając pierwsze dwa lata działalności SU, prof. Rybicki podkreślił ogromny wkład Klubu PPS, a w szczególności Juliana Hochfelda, w tworzenie nowatorskich koncepcji dotyczących roli parlamentu w warunkach demokracji socjalistycznej.

Prof. dr Jan Ziemiński przedstawił referat pt. „Organizacja i zasady funkcjonowania Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1952—1982”, którego współautorem był prof. dr hab. Wiesław Skrzydło. Autorzy pokazali zmiany, jakie w okresie 30-lecia obowiązywania Konstytucji lipcowej z 1952 r. zachodziły w organizacji wewnętrznej i trybie funkcjonowania sejmu PRL. Punktem wyjścia rozważań były nowe regulacje prawne przyjęte przez regulamin sejmu PRL uchwalony 1 marca 1957 r. wraz z nowelami do tego regulaminu z lat 1972, 1976, 1980 i 1982. Zmieniające się funkcje i zadania poszczególnych organów sejmu (Prezydium, Marszałka, Konwentu Seniorów, klubów poselskich, komisji sejmowych) wiązały się ściśle z przeobrażeniami życia społeczno-politycznego w kraju. W konkluzji swych rozważań prof. prof. Skrzydło i Ziemiński wskazali, iż przyjęte przez Konstytucję PRL normy prawne dotyczące trybu funkcjonowania sejmu zabezpieczają jego rolę ustrojową i pełną realizację konstytucyjnych uprawnień. Zastosowane normy prawne winny być nieustannie doskonalone. Odnosi się to m. in. do podległości Rady Państwa sejmowi, regulowanej art. 30 ust. 2. Konstytucji PRL. „Realizując tę zasadę, Rada Państwa składa corocznie Prezydium Sejmu sprawozdania ze swej działalności. [...] Nie było jednak przypadku, by sprawozdanie takowe stało się przedmiotem obrad Sejmu, a nie tylko jego organów. Trudno zatem uznać, że wymóg art. 30

ust. 2 był w pełni spełniony, gdy w miejsce Sejmu wkracza jego Prezydium" — stwierdzili autorzy referatu.

Prof. dr Andrzej Werblan (US) wygłosił referat pt. „Sejm w PRL w latach 1952—1982”. W swym interesującym wystąpieniu mówca — długoletni praktyk polskiego życia parlamentarnego — scharakteryzował osiem kadencji sejmu. Uwzględnił przy tym wiele danych obrazujących m. in. liczbę ustaw, uchwał, rezolucji, interpelacji i zapytań poselskich oraz zatwierdzonych przez sejm dekretów w poszczególnych okresach. Ukazują one dynamikę pracy sejmu, ściśle związaną z ogólnym tempem życia polityczno i społecznego. Profesor Werblan przedstawił również skład osobowy parlamentu: „[...] zmiany między kadencjami sięgały z reguły 40—45% składu Sejmu i dotyczyły głównie posłów robotników, chłopów i zawodowej inteligencji. Działacze i funkcjonariusze polityczni zachowywali mandaty dłużej”. Zmiany w tej ostatniej grupie były wywołane przesileniami i kryzysami politycznymi. Autor zwrócił uwagę również na postawy i zachowania się posłów w świetle ich powiązań społecznych i politycznych. Większą rolę niż wynikałoby to z liczebności odgrywali w sejmie posłowie bezpartyjni i koła katolickie, zwłaszcza w okresach napięć. W funkcjonowaniu sejmu w okresie ostatnich 30 lat referent wyróżnił pewne prawidłowości i tendencje. Generalnie miał miejsce proces umacniania się tendencji respektowania prerogatyw ustawodawczych sejmu, mimo iż punkt startu, czyli pierwsza kadencja, charakteryzowała się „rządami pozaparlamentarnymi” sprawowanymi w oparciu o dekrety, a nierzadko w ogóle bez podstaw prawnych”. Kolejną prawidłowością funkcjonowania sejmu jest, zdaniem prof. A. Werblana, znaczna dysproporcja między aktywnością, rzeczowością i krytycyzmem prac w komisjach a deklaratywnością debat parlamentarnych. Istnieje również zależność aktywności sejmu i jego pozycji w systemie władzy od ogólnej sytuacji społecznej. W warunkach stabilizacji miało miejsce umacnianie się samodzielnej roli czynnika administracyjnego i przenoszenie politycznych procesów decyzyjnych poza parlament.

Ostatnim referentem był dr Zbigniew Szeliga (Międzyuczelniany Instytut Nauk Politycznych UMCS), który przedstawił temat „Rola Sejmu PRL w łagodzeniu konfliktów społecznych”. Autor ograniczył ramy czasowe referatu do sejmu bieżącej, VIII kadencji. Wkładem sejmu w rozwiązanie i łagodzenie napięć społecznych było m. in. realizowanie funkcji ustawodawczych (np. uchwalenie do lipca 1983 r. ponad 100 ustaw, które dotyczyły podstawowych sfer życia społecznego). Inną formą było formułowanie przez parlament ocen dotyczących węzłowych problemów społeczno-politycznych oraz gospodarczych kraju, zawierających inspirację do podejmowania lub zaniechania określonych działań przez rząd oraz pozapaństwowe ogniwa systemu politycznego. Analizując wkład sejmu w rozwiązywanie konfliktów społecznych, dr Z. Szeliga omówił pod tym kątem zmiany regulaminu obrad sejmu, w tym powstanie nowych komisji, zespołu doradców i Rady Społeczno-Gospodarczej.

Wokół problemów poruszonych w referatach wywiązała się dyskusja, w trakcie której swoje stanowisko przedstawiło 16 osób, zaś 2 osoby zgłosiły swój głos do protokołu. Dyskusja toczyła się na dwóch płaszczyznach; naukowej — wnoszącej nowe elementy bądź rozszerzającej problemy zawarte w referatach, oraz praktycznej — dotyczącej wizji przyszłego Muzeum.

Poseł Stanisław Rostworowski, przewodniczący Rady Wojewódzkiej PRON w Lublinie, przedstawił tezę wynikającą z własnych doświadczeń z pracy poselskiej: im więcej jest ciał doradczych, tym bardziej hamuje się proces legislacyjny. Zobrazował swoje stwierdzenie przykładami z prac komisji sejmowych. Zwrócił również uwagę na nie zawsze udane próby łączenia i dostosowywania funkcji komisji do zagadnień międzyresortowych, w tym do zmieniającego się w wyniku reformy systemu gospodarczego państwa.

W dyskusji głos zabrał również Zenon Kliszko. W swym 40-minutowym wystąpieniu przedstawił pierwszych 15 miesięcy działalności PPR oraz okoliczności powołania Krajowej Rady Narodowej. Zwrócił uwagę na znaczenie faktu ukształtowania się na przełomie 1942/1943 r. nowego kierownictwa PPR (P. Finder, W. Gomułka, F. Jóźwiak) dla ukształtowania linii politycznej partii. Mówca zaproponował, by do materiałów sesji dołączyć kopię listu W. Gomułki z maja 1975 r. z jego własnoręcznym podpisem, w którym ukazuje on warunki utworzenia KRN. Dokument ten, zdaniem Z. Kliszki, winien znaleźć się w przyszłym MSP.

Doc. dr hab. Stanisław Gebethner (UW) zwrócił uwagę na możliwość formalizacji wystawy, przy utrzymaniu koncepcji scenariusza, która zakłada przedstawienie ekspozycji kadencjami. Mówca szerzej przedstawił, przeobrażenia polskiego systemu politycznego na przykładzie działalności Sejmu Ustawodawczego. Pesymistycznie ocenił on możliwość stworzenia w Muzeum Sejmu dobrej wystawy poświęconej okresowi Polski Ludowej.

Prof. dr hab. Jerzy Stembrowicz (UW) przypomniał, nawiązując do tez referatów, że w ustroju socjalistycznym parlament nie jest organem przedstawicielskim właściwym ustrojowi parlamentarnemu w państwach burżuazyjnych. Tym niemniej regulamin sejmu od 1957 r. wprowadza instytucje właściwe ustrojowi parlamentarnemu (interpelacje, absolutorium), które są jednak „kulawe i chrome”. Regulamin jest zatem „dysfunkcyjny, ponieważ przekracza możliwości prawidłowego działania przewidzianego dla regulaminu”, co dyskutant zobrazował przykładami. W swojej wypowiedzi prof. Stembrowicz poruszył także problematykę systemu wyborczego i funkcji ustawodawczej sejmu. System powoływania posłów określił on „elektoratem funkcji”. Poseł jest mandatariuszem państwa. Funkcja ustawodawcza sejmu ma charakter korekcyjny. Sejm nie podejmuje spraw drażliwych i bolesnych, co wpływa na jego autorytet w społeczeństwie.

Problem udziału sejmu w rozwiązywaniu konfliktów społecznych był zasadniczą treścią wystąpienia doc. dr hab. Leszka Garlickiego (UW). Ilustrując swą wypowiedź przykładami, wskazał on na małą rolę sejmu w tym względzie. Jednocześnie dyskutant stwierdził, że trudno orzekać, czy w okresie kryzysu, w nabrzmiałej sytuacji politycznej parlament może działać w tej dziedzinie efektywniej.

Prof. dr hab. Andrzej Ajnenkiel (IH PAN) ustosunkował się do koncepcji przyszłego scenariusza wystawy w Muzeum Sejmu. Głównym problemem, jego zdaniem, będzie przewycięzenie stanu, który określił mianem „rzeczywistości postulowanej”, na rzecz „rzeczywistości rzeczywistej”. Między tymi biegunami będzie się kształtować wartość naukowa i ekspozycyjna wystawy. W tym kontekście wysoką ocenę zyskał u mówcy referat prof. Rybickiego. Dyskutant zwrócił uwagę na dramatyzm wynikły z koncepcji KRN a postawy większości społeczeństwa polskiego tego okresu. Nawiązał również do wyników wyborczych ze stycznia 1947 r., które w świetle powszechnie znanych informacji Edwarda Osóbki-Morawskiego wymagają komentarza wyjaśniającego.

Prof. dr hab. Michał Pietrzak (UW) polemizował z referatem dr. Z. Szeliği, uznając za niewłaściwe pytanie badawcze, które referent sformułował. Trzeba zastanawiać się nad odpowiedzialnością sejmu za kryzysy społeczno-polityczne oraz rolą, jaką w nich odegrała nauka prawa państwowego. Nawiązując do referatu prof. A. Werblana, dyskutant zwrócił uwagę, że wyrażona tam opinia, upatrująca źródła niepełnienia przez sejm funkcji kontrolnej i ostrzegawczej m. in. w lojalności posłów wobec swych kierownictw partyjnych jest niepełna, gdyż pomija lojalność posła wobec wyborców.

Zagadnienia związane z genezą parlamentu Polski Ludowej przedstawiła prof.

dr hab. Janina Zakrzewska (NDAP). Omówiła ona dzieje protokołu pierwszego posiedzenia KRN. Krytycznie i polemicznie oceniła trzecie wydanie tego dokumentu. Zwróciła uwagę, że podstawą wydania była kopia, a nie oryginał. Nawiązując do wystawy w Archiwum Państwowym, dyskusantka postulowała, by w Muzeum Sejmu wyraźnie ukazać różnice w aktywności tegoż organu władzy na poszczególnych etapach rozwoju historycznego.

Kolejnym mówcą był doc. dr hab. Edward Olszewski (MINP UMCS), który przedstawił kształtowanie władz terenowych w okresie PKWN. Mówiąc o działalności rad narodowych, przypomniał on, iż proces formowania się tych organów władzy został zapoczątkowany na Lubelszczyźnie w styczniu 1944 r. Z inicjatywy PPR powołano tu pierwszą w Polsce lubelską WRN.

Mgr Mirosław Granat (UMCS) nawiązał do roli sejmu w rozwiązywaniu konfliktów społecznych. Zapobieganie i mediacja winny być udziałem sprawnie funkcjonującej reprezentacji przedstawicielskiej. Podczas analizowania problemu dyskusant uwzględnił trzy płaszczyzny:

1) zasada przedstawicielstwa a zasada przewodniej roli PZPR, 2) reprezentatywność przedstawicielstwa, 3) warunki prawno-organizacyjne funkcjonowania sejmu.

W wystąpieniach kilku uczestników pojawiła się niemal wyłącznie problematyka Muzeum Sejmu. Poruszał ją mgr Zbigniew Gołąb (UMCS) stwierdzając, iż placówka ta będzie miała problem z selekcją materiału wystawicznego, którego jest ogromna ilość. „Ale nawet najbogatsza dokumentacja źródłowa nie daje gwarancji, że ekspozycja spotka się z zainteresowaniem zwiedzających wystawę”, szczególnie na tle powojennej pracy naszego parlamentu — zauważył dyskusant.

Dr Wojciech Fijałkowski (Muzeum Narodowe w Warszawie) zwrócił uwagę, iż przyjęcie takiej metody prac, jakie poprzedzają narodziny Muzeum Sejmu (konferencje i wystawy), jest w dotychczasowej praktyce prawdziwym ewenementem i to nie tylko w skali polskiej, ale i światowej. Stąd też konieczność wprowadzenia nowoczesnych metod ekspozycji, wzbogaconych wypróbowanymi środkami audiowizualnymi.

Prof. Tadeusz Szymczak (UŁ) poruszył podnoszony już wielokrotnie problem trudności w opisie wystawy, szczególnie tej części, która będzie odnosiła się do historii najnowszej. Stąd, zdaniem mówcy, istnieje konieczność kontynuowania spotkań naukowych poświęconych sejmowi, które uwzględniłyby konkretne potrzeby przyszłego Muzeum.

Sprawę ekspozycji poruszył również prof. Michał Pietrzak, zabierając ponownie głos. Postulował, by w części poświęconej Polsce Ludowej znalazł się akt oskarżenia przeciwko Piotrowi Jaroszewiczowi i Tadeuszowi Wrzaszczykowi, który jest dokumentem będącym bezprecedensowym przejawem „wielkiej odwagi sejmu”.

Zdaniem dr. Ryszarda Chruściaka (UW) scenariusz ekspozycji w przyszłym Muzeum Sejmu Polskiego winien zawierać trzy obszary zagadnień: 1) sejm, jego struktura, organizacja i zasady działania; 2) sejm a pozostałe naczelne organy władzy państwowej; 3) sejm a społeczeństwo.

Ostatnim z dyskusantów był dr Zygmunt Woźniczko (UŚ), który przedstawił realizację na forum polskiego parlamentu problematyki pokoju w latach 1947—1975.

Podsumowania obrad sesji lubelskiej w imieniu organizatorów i gospodarzy dokonali prof. prof. Jarema Maciszewski i Zygmunt Mańkowski, zapowiadając m. in. wydanie materiałów sesji drukiem.